

ANDREJ MITROVIĆ, Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919—1920. godine, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad 1975, str. 316.

Očekujući da će pod navedenim naslovom dobiti kompletnu sliku problema razgraničenja između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Mađarske i Rumunije na Konferenciji mira u Versaju (Pariz) 1919—1920. godine, dakle posle završetka prvoga svetskog rata, čitalac je, istina, ovom knjigom ne dobija, ali ipak ne ostaje nezadovoljan. Naprotiv, on knjigu doživljava kao susret sa novim i vrednim naučnim prilogom objašnjenju ovog problema. Naime, usredsređujući pažnju na rad Delegacije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na toj konferenciji u vezi sa pitanjima razgraničenja sa Mađarskom i Rumunijom, ova knjiga prvi put daje objedinjenu i detaljnu sliku rada Delegacije i svih akcija koje su logikom zbivanja i problema ušle u njenu nadležnost, kao što je kontaktiranje sa jugoslovenskom vladom i njenim Ministarstvom spoljnih poslova, sa komisijama Konferencije mira, sa diplomatskim i drugim predstavnicima niza država, a naročito zapadnih kapitalističkih država pobednica u prvom svetskom ratu, zatim sa predstavnicima stanovništva iz Banata, Bačke i Baranje, Slavonije, Međimurja i Prekomurja, sa brojnim pojedincima itd. Uz to, obrađujući taj problem autor je nužno morao da zahvati i neka pitanja razgraničenja u celini — razgraničenja Jugoslavije sa ostalim susednim državama, u to vreme, pa knjiga sadrži i šire probleme razgraničenja od onih koji su najavljeni naslovom.

Postujući hronološki redosled zbivanja autor je osnovnu problematiku obradio u tri poglavlja, pod naslovima: Politika obimnih zahteva, Politika malih izmena i Politika pečujске ambicije, tačnije — vraćanje na politiku obimnih zahteva na severnom graničnom sektoru u završnici rešavanja problema razgraničenja između tri države — Jugoslavije, Rumunije i Mađarske — u jesen 1919. godine.

U ova tri osnovna poglavlja autor nas vodi kroz veoma složenu problematiku koju je morala da rešava Jugoslovenska delegacija na Mirovnoj konferenciji. Među glavnim problemima treba na prvom mestu pomenuti nedovoljnu pripremljenost Delegacije, kompleks problema uslovljenih njenim sastavom, tj. opterećenošću jednog broja njenih članova i grupa nacionalnom i regionalnom orijentisanošću i interesima (Delegaciju su sačinjavali predstavnici skoro svih delova novostvorene jugoslovenske države), kao i napore da se sve to prevaziđe i uskladi — pri čemu se isticala uloga, veština i taktika predsednika Delegacije Nikole Pašića — zatim nastojanja da se blagovremeno pribavi što više relevantnih i verodostojnih podataka radi opravdavanja teritorijalnih zahteva, nastojanja da moćni saveznici — Francuska, Engleska i Sjedinjene Američke Države — uvažavaju želju jugoslovenskih naroda da žive u zajedničkoj državi, kao i ratne zasluge Srbije i, tome nasuprot, ponašanje Mađarske i Rumunije u ratu, i još brojne druge probleme.

Odnos autora prema svim tim problemima je objektivn i, reklo bi se, do mere hladan da se stiče utisak kako ga je ovakav pristup sprečavao da dublje ulazi u razradu pojedinih osnovnih problema. Tako, na primer, žrtve i zasluge Srbije u ratu, učešće Mađarske u neprijateljskom taboru, kolebanje Rumunije i njeno uslovljavanje učestvovanja u ratu na strani Antante, autor samo konstatuje iako su ove okolnosti, naporedo sa uvažavanjem principa narodnog

opredeljivanja, spadale u bitne činioce onakvog razgraničavanja između tih država kakvo je izvedeno.

Knjiga ima i uvod, zaključak, dodatak osnovnom tekstu, rezimee na nemačkom i francuskom jeziku i registre ličnih i geografskih imena. Snabdevena je takođe obimnom naučnom aparaturom — signaturama korišćenih izvora i komentarima.

Najveći deo uvoda sadrži obrazloženje o izvorima, literaturi i metodici. Izlaganje o okolnostima (u užem i širem smislu), pod kojima se vršilo razgraničenje između tri države, svedeno je u uvodu na jednu (prvu) stranicu teksta, pa se o uvodu u temu stvarno ne može ni govoriti.

Iz obrazloženja o izvorima i literaturi, kao i čitanjem knjige, izvodi se zaključak da je u njoj prvi put potpuno iskorišćena i arhiva Jugoslovenske delegacije između Konferenciji mira 1919. godine. Ovaj izvor podataka u knjizi je dominantan.

Analizom, u kojoj je u stvari sjedinjen rezime i zaključak, daje se skraćena sadržina i karakteristika rada Jugoslovenske delegacije na Konferenciji i autore relativno šturo ocene i zaključci.

Analizom umesto zaključka autor je spretno rešio i veći problem zvani *zaključak* u ovakvim tekstovima sličnog obima. Naime, vrlo su česti prigovori da su zaključci u njima rezimei — rekapitulacije već rečenog u osnovnom tekstu. Kombinovanjem skraćenog izlaganja sadržine i razgovora s njom, uključujući ocene i dodatne misli, tačnije, analizom, autor je dobro rešio dilemu oko zaključka. Takvo rešenje je pristupačnije i prihvatljivije i za čitalačku publiku.

Dodatkom na kraju knjige (posle zaključka), o učešću stanovnika Banata, Bačke i Baranje u rešavanju problema razgraničenja između tri države, autor je dopunio osnovnu temu (rad Delegacije), ali samo delimično i jednostrano, jer je u tom Dodatku reč samo o angažovanju slovenskog dela stanovništva koje je podupiralo zahteve Delegacije, odnosno, kako i sam autor kaže, zahtevalo njihovo proširivanje. Poznato je, međutim, da je neslovenski deo stanovništva (svojim većim delom) bio protiv takvog razgraničenja i ne skrivajući takva svoja raspoloženja, što brojni poznati i sačuvani izvori nepobitno potvrđuju, mada to u tadašnjoj situaciji nije moglo da utiče na ishod odluka mirovne konferencije, budući da je princip nacionalnosti — da po mogućstvu u nekoj državi posle razgraničavanja ostane što manje pripadnika tuđih nacionalnosti — bio prilično dosledno sproveden.

S obzirom na to da je u okviru kompleksne problematike povlačenja granica novostvorenoj jugoslovenskoj državi (Kraljevini SHS) u žižu svog interesovanja ovog puta stavio rad i rezultate rada Jugoslovenske delegacije na Konferenciji mira u Parizu 1919. godine, ali s akcentom na razgraničavanju Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom, kako je naslov knjige možda i trebalo da glasi, autor je bez sumnje uspešno obavio posao. S autorom se, međutim, može diskutovati povodom nekih njegovih postupaka i rešenja, ocena i shvatanja.

Imajući doduše u vidu da se autor ograničio na rad Delegacije, može mu se ipak zameriti zbog brojnih nedorečenosti iz kojih proističu ne uvek prihvatljive ocene i zaključci.

Na prvom mestu, zahtev za evakuaciju teritorija u Baranji, Bačkoj i Banatu, severno od granice utvrđene Trijanonskim ugovorom o miru — iako je ta evakuacija bila sastavni deo problema razgraničenja između tri zemlje, a zahtev

je bio postavljen još u jesen 1919. godine, ali je ostao nerealizovan i posle potpisivanja Trijanonskog ugovora o miru — autor ostavlja otvorenima, pa čitalac ostaje neobavešten kako je problem rešen. Autor je doduše na 261. strani knjige konstatovao da su jugoslovenske trupe povučene sa ovih teritorija posle potpisivanja Trijanonskog ugovora o miru. Ali ne samo što nije sasvim tačno naveo datum povlačenja trupa, nego nije upoznao čitaoca da je problem poprimio nove dimenzije i sadržinu. Naime, ove teritorije jugoslovenska vojska je napustila tek prvog avgusta 1921. godine. Evakuacija je izvedena za 24 sata na insistiranje konferencije ambasadora triju država — Engleske, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država, što je bila i posledica odugovlačenja i nastojanja jugoslovenske vlade da pravo Jugoslavije na ove teritorije ipak bude priznato. Te zahteve jugoslovenske vlade podupirao je i deo stanovništva ovih teritorija (ovoga puta i deo stanovništva mađarske nacionalnosti). Nastojalo se, naime, da se te teritorije posebno konstituišu pod zaštitom i kontrolom Jugoslavije.

Cela ova epizoda, inače vrlo bogata sadržinom, pre svega političkom, zbog svoje najuže povezanosti sa pitanjima razgraničavanja između tri zemlje morala je biti obrađena u ovoj knjizi, u posebnom poglavlju, možda pod naslovom »epilog problema razgraničenja« — bez obzira na to što su se ti događaji odvijali posle 1919. godine, kada je granica već bila definisana, odnosno posle 1920. godine kada je bio potpisan Trijanonski ugovor o miru. Ovaj problem se može obraditi i kao posebna tema, ali samo sa širim uvodom o razgraničenju u celini, baš kao što se i izlaganje o toku i realizaciji razgraničenja ne može završiti bez šireg upoznavanja sa sadržinom evakuisanja pomenutih teritorija 1921. godine, kao epiloga razgraničenja u celini.

Polazeći samo od, inače neospornih, činjenica da je Delegacija nespremna došla na Konferenciju jer nije imala utvrđene i jasne zahteve, da je parcijalno vodila borbu za pojedine teritorije, da nije delovala dovoljno homogeno, da je argumentaciju teritorijalnih zahteva menjala, odnosno stavljala akcenat čas na jedan čas na drugi argumenat, a neke od njih i sasvim napuštala, ali ne ulazeći dublje u razloge tome, autor nas ostavlja bez slike problema razgraničenja u celini i u suštini. On nas dovodi na scenu razgraničavanja samo uz najnužnije napomene da je reč o Konferenciji mira u Versaju 1919. godine, da glavnu reč vode kapitalističke države porednice u ratu, da se radi o razgraničenju između Jugoslavije, Mađarske i Rumunije, opet uz samo najnužnije napomene o mestu i ulozi svake od njih u ratu, da bi zatim u jednom dugom i detaljnom postupku, idući hronološki od dokumenta do dokumenta (nešto uprošćenije rečeno) i stavljajući veliki deo njihove sadržine u fusnote (podtekst), utvrđivao i ocenjivao stavove i politiku Delegacije, naravno, uz iznošenje i nekih okolnosti, ali nepotpuno, čak šturo, u tom smislu što čitalac uočava nedorečenost skoro na svakoj stranici knjige, odnosno, uočava da iza svega još nešto stoji, možda nešto još važnije od onoga što je autor saopštio.

Imajući u vidu to i usredsređivanje autora na Delegaciju i na dokumentaciju pretežno iz njene arhive (zapisnici, izveštaji, zabeleške, telegrami, pisma, izjave, prikupljeni podaci različite sadržine i dr.) pomalo bode oči autorova napomena o metodologiji njegova rada (strana XV uvida), da je umesto hronološkog nizanja podataka i iznošenja događaja izabrao bolju mogućnost — izlaganje istorijske dimenzije teme, unutrašnje dinamike zbivanja itd. Pre bi se moglo reći da se autor pretežno držao iznošenja podataka i događaja i da je ostao nedosledan, naročito u izlaganju istorijske dimenzije teme.

Ne može se reći da autor nije uočio činjenice, ali što je ostao samo na njima možda i jeste razlog da je u radu Delegacije video samo njenu nespremnost, nedoslednost u argumentovanju, necelovitost, odnosno parcijalnost njene politike, pa najprije politiku nerealnih zahteva, zatim politiku malih izmena i obnavljanje politike velikih apetita itd. U svetlu istorijskih dimenzija teme, ovakvo gledanje problema razgraničavanja, njegovog rešavanja i realizovanja, kao i delovanja Delegacije, čini se površnim.

Treba imati u vidu da Delegacija i nije mogla doći na Konferenciju mira spremnijom, sa svim relevantnim podacima, sa potpunim i jasnim teritorijalnim zahtevom, jer se radilo o predstavnicima zemlje koja je preživela izrazito težak i u svakom pogledu razarajući rat (Srbija), odnosno zemlje koja je bila u procesu formiranja (Jugoslavija – Kraljevina SHS). Ovome treba dodati i činjenicu da su teškoće oko sačinjavanja teritorijalnog zahteva bile brojne, počev od pomenute heterogenosti sastava Delegacije (što drugačije i nije moglo biti) i kratkoće vremena za sačinjavanje teritorijalnog zahteva do potrebe prikupljanja podataka kroz čitavo vreme rada Delegacije od godinu i po dana. Otuda i oni nedostaci u argumentaciji, odnosno prenošenje akcenta s jednog na drugi argumenat, i napuštanje nekih od njih. Sve te okolnosti stvarale su teškoće u radu Delegacije. Rad su otežavali i planovi velikih sila na Balkanu i srednjem Podunavlju. Naime, Francuska je nastojala da učvrsti svoj uticaj na Balkanu preko Jugoslavije i Rumunije i da igra ulogu najjače evropske sile (smatralo se da je Rusija isključena iz konkurencije), zbog čega je i Rumunija morala biti zadovoljena delom Banata. Engleska je pokušavala da parira ovakvim planovima Francuske, pa je nastojala da učvrsti svoj uticaj u Mađarskoj (lord Rotemir) itd.

Ocena da je akcija Delegacije bila parcijalna, u smislu nespretnosti i nesposobnosti za vođenje politike, nije prihvatljiva, jer je Delegacija morala da brani interese Jugoslavije uvek u stisci vremena i tamo gde su oni bili najugroženiji, a oni nisu svugde bili ugroženi u isto vreme. Delegacija možda i nije mogla drugačije istupati i delovati. Utisak o parcijalnosti ima se zato što su interesi Jugoslavije najpre bili ugroženi u Banatu, zbog rumunskog zahteva za celim Banatom, a zatim u Bačkoj i Baranji, posle sloma komunističke vlasti u Mađarskoj, itd.

Ne ulazeći ovde dublje u tu vrlo složenu problematiku, napomenimo da su ove, kao i još neke autorove ocene o radu Delegacije preterano stroge i nedovoljno obrazložene. Naime, potpunija obrazložena obesažila bi jedan broj autorovih ocena o radu Delegacije. Krajnji ishod rada Delegacije, tj. rezultat razgraničenja, autor samo konstatuje, a ne procenjuje ni kao rezultat rada i napora Delegacije, ni kao opravdani teritorijalni dobitak, koji je ipak zadovoljavajući, te zahteva šire komentare i obrazloženja, uključujući prethodni istorijski razvitak i tadašnje opšte društvene i političke prilike.

Sve ovo samo potvrđuje da nije zahvalno izdvojiti jedan problem iz kompleksa u kojem je on čvrsto povezan s drugim problemima i obraditi ga bez opasnosti da ostane mnogo šta nedorečeno, nedovoljno i nepotpuno ocenjeno, naročito ako se pri obradi tog problema izostave širi okviri radi boljeg razumevanja osnovne teme, kako je to učinio autor ove knjige. Zbog toga je za diskusiju da li su u njoj dati odgovori na sva pitanja koja s pravom čitalac može postaviti, pogotovo kada se ima u vidu da je to tekst kojim ne mogu biti iscrpljeni svi problemi razgraničenja po odredbama Trijanonskog ugovora o miru. Potreba za knjigom

koja će dati kompleksnu sliku problema razgraničenja 1919. godine, posle prvog svetskog rata, pa i razgraničenja između Jugoslavije, Mađarske i Rumunije, još uvek, dakle, postoji.

Međutim, bez obzira na sve ove zamerke, ukoliko one to jesu, historiografija Jugoslavije, posebno Vojvodine, ipak je dobila jedno značajno naučno ostvarenje, a takođe i historiografija u međunarodnim razmerama, pošto se, pored ranije realizovanih sličnih poduhvata u Mađarskoj i Rumuniji, sada javlja i ovaj u Jugoslaviji. Zbog tečnog i pristupačnog autorovog izlaganja čitalačka publika je takođe dobila još jedan dobar historiografski tekst. Ona će se upoznati sa svom složenosti i delikatnošću problema koje je Jugoslovenska delegacija na Konferenciji mira u Versaju 1919. godine, ali i Komisija te Konferencije za razgraničavanje, imala da rešava. Ova knjiga, pisana bez strasti, angažovanja i opterećenosti autora, i pored mnogih nedorečenosti i pomenutih spornih autorovih ocena, otklanja sve dileme čitalaca o tome da li je Delegacija iskoristila sve šanse za povlačenje što povoljnije granice između Jugoslavije, Mađarske i Rumunije, i neopravdane optužbe da to nije bilo tako. Mitrovićeva knjiga znači korak bliže višetomnoj istoriji Vojvodine na koju se još uvek čeka.

Milenko Palić

MILAN VANKU, Mala Antanta 1920—1938, Titovo Užice 1969.

»Mala Antanta 1920—1938« naslov je doktorske disertacije Milana Vankua koja je obranjena 1965. godine, a izdavačko poduzeće »Dimitrije Tucović« iz Titovog Užica prezentiralo je taj rad široj javnosti 1969. godine.

O Maloj Antanti pisali su mnogi autori, naročito strani, ali i u domaćoj historiografiji ima već radova koji obrađuju taj regionalni savez, pretežno u sklopu drugih problema, a ne sam savez kao zaseban predmet obrade. Milan Vanku postavio je sebi taj svakako težak zadatak da obrađi Malu Antantu od njenog osnivanja do raspada, dakle punih 18 godina toga saveza koji je zapravo davao osnovni pečat vanjskoj politici Čehoslovačke, Rumunjske i Kraljevine SHS (odnosno Jugoslavije), između dva rata.

Autor je knjigu podijelio u tri dijela prema vremenskim razdobljima u kojima su postavljeni temelji Male Antante: 1) na dvostrane ugovore (od 1920. do 1929), zatim 2) na trostrane ugovore (od 1929. do 1933), te 3) na razdoblje organizacionog pakta (od 1933. do 1938).

Prvo razdoblje postojanja Male Antante, od njenog osnivanja do 1929. godine; razdoblje je i prvih koraka novostvorenih država na evropskoj političkoj sceni. To je doba unutrašnjeg konstituiranja i vanjskopolitičke afirmacije zemalja-nasljednica Dvojne Monarhije. U tim nastojanjima — kako Milan Vanku navodi — one nisu imale podršku velikih sila. Francuska — koja je u kasnijem razdoblju postala glavni oslonac zemalja Male Antante — podržavala je u početku revizionistička nastojanja Mađarske koja su išla za revizijom mirovnih ugovora i povratkom Karla Habsburškog na mađarsko prijestolje da bi